

شفشاون

Xauen,

recorregut historiogràfic
a través de la visió dels seus viatgers

Xavier Barreda Cortiella, Ricard Navarro Àvila i Mª Victoria Tous Monedero

Amb pròleg d' Ivone Puig Artigas

I sense saber ben bé per què, el retorn a la petita ciutat de Xauen sempre m'ha generat un agradable “run run” que ressona al meu cap com el “tam tam” d'un tambor que repica a la llunyania.

I sense saber per què, la fatiga del viatge s'esvaeix del meu cos en la mateixa proporció que m'aproximo a la petita ciutat nord-marroquí de Xauen.

I de ben segur que tots aquells que coneixen Xauen entendran o fins i tot compartiran les meves paraules.

És la màgia que desprèn la seva agradable medina medieval, esbiaixada en centenars de petits carrers encalats d'un hegemònic blanc mediterrani tocat per una infinitat de blaus i anyils, tants, com cases hi té la ciutat.

On ancians engalanats en gil·labes i babutxes morisques la fan petar a les places entre tes i pipes de kiff, on exèrcits de nens astuts i entremaliats juguen a fer-se seus els carrers i dones atrafegades compren els seus queviures en minúscules tendes on hi ha de tot.

És la màgia d'una ciutat tancada en si mateixa, d'antigues tradicions i forta moral musulmana que desperta en la seva joventut inquietuds de noves llibertats, ciutat d'antics artesans i nous poetes, de vells muetzins i joves bloguers, és la màgia d'un passat orgullós i d'un futur prometedor.

Xavier Barreda. 2014

Aquest llibret és un estudi de la ciutat nord marroquí de Xauen a través de les visions i les experiències dels seus viatgers, personatges il·lustres o anònims que van conèixer la ciutat en algun moment de la seva vida.

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de L'Hospitalet de Llobregat i el suport de la Diputació de Barcelona.

Ajuntament de L'Hospitalet

L'HOSPITALET
DRETS HUMANS

Diputació
Barcelona

شفشاون

Xauen,

recorregut historiogràfic
a través de la visió dels seus viatgers

Fotografies:

d'Ahmed Belamine
Alami.

Traducció i edició

Sara Alcover Romero

Autors:

Xavier Barreda Cortiella,
Ricard Navarro Àvila
i Mª Victoria Tous
Monedero.

Pròleg:

Ivone Puig Artigas.

Disseny:

Miquel Reina Noguer.

EDICIÓ GRATUÏTA

Es permet la reproducció total o parcial, la distribució, la comunicació pública de l'obra i la creació d'obres derivades, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original.

Fotografies i dibuixos pàgines 12, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 50, 58, 60, 66 cedides pel laboratori internacional d'arquitectura "Step on Step" (Base-A + Alkaria + ETSAB-UPC / 2017-2019).

ISBN 978-84-09-24523-9

© **Ongd Catalana ALKARIA** www.alkaria.org
L'Hospitalet de Llobregat 21/05/2020

ÍNDEX

10

Pròleg

14

Historia de
Xauen

24

Arquitectura
d'una medina
andalusí

38

Xauen vista pels
viatgers

74

Catalans a
Xauen, una vida
al a ciutat

XAUEN

Xauen, o "Xefxauen" com la van anomenar els colons espanyols, la ciutat emblanquinada que un dia es va llevar blava, d'un blau intens i lluminós, la medina sospesa entre els cims del Rif Occidental, arrecerada dels vents mediterranis, vila ancorada en el temps, indret protegit pel qual els forasters de totes les èpoques han sentit un irrefrenable i misteriós encís, qui sap si degut a la seva bellesa, a la deliciosa barreja d'influències andalusines i magribines de la seva arquitectura, un mestissatge estètic que la fa única, una perla blava, com alguns l'han volguda definir.

Pels que no la coneixeu, us dic que Xauen és una ciutat que ronda els 43.000 habitants, ubicada a les portes occidentals del Rif marroquí, a 600 metres d'alçada i emparada dels vents del nord per la cadena muntanyosa coronada pel pic del Kelaa i el Maggou, que dominen el parc nacional de Talassemtane.

La província de Xauen, de la qual la ciutat n'és la capital, és essencialment rural i aquesta ruralitat esdevé el tret més fonamental de la zona i de la seva gent, que es manté en ple segle XXI profundament aferrada a les seves tradicions. Unes tradicions, uns costums i un caràcter, el dels xauniencs, que d'altra banda són producte d'un sincretisme religiós i cultural, la barreja entre els elements autòctons amazicss i els importats per l'arabització i la islamització.

Ciutat santa, capital de la regió amb un alt nombre de mesquites i l'índex de zāwiyes, confraries religioses,

més alt del Marroc, Xauen i la seva regió han sigut des de temps ancestrals escenari d'una intensa activitat religiosa, des de la vessant més mística i misteriosa, la del sufisme. Però, la regió ha generat també un altíssim nombre d'alfaquins, jurisconsults i ulemes des de l'arribada de l'Islam.

La història de Xauen resulta tan fascinant com la seva bellesa. Es remunta al s. IX, amb la construcció de les primeres edificacions de l'alcaçaba en un petit llogaret de les tribus Ghomara i a la seva posterior fundació, el S. XV, com a vila per a la defensa de les poblacions costeres del nord en front l'arribada de portuguesos i castellans. Els seus primers barris, que conserven la forma original, van ser construïts en diverses tongades pels moriscos i jueus expulsats de la Península Ibèrica, els quals aportarien a la ciutat l'aire mediterrani i andalusí que la caracteritza encara avui en dia.

Emmurallada i considerada sagrada, Xauen va restar tancada als cristians fins entrat el S. XX, amb l'arribada el 1920 de les tropes espanyoles del Protectorat, que van convertir la ciutat en una de les seves principals bases a la regió i en reforçarien el mite del seu caràcter impenetrable. I en aquell moment, la ciutat tenia una important població jueva sefardita que encara parlava judeo-espanyol, un cas de *survival*, com anomenem els antropòlegs als trets culturals antics que han perviscut en algun indret aïllat, com era Xauen a principis del segle passat.

Tanmateix, alguns aventurers hi haurien accedit ja de forma clandestina a finals del s. XIX. L'aventurer francès Charles Foucauld hauria sigut el primer el 1883, però la seva gesta ha estat seriosament qüestionada per alguns autors i probablement no hauria traspassat mai les seves portes. En canvi, més creïbles són les històries del corresponsal de *The London Times*, el britànic Walter Harris, que hi hauria passat unes quantes hores el 1889, o les peripècies del missioner americà William Summers que, el 1892, hi hauria trobat gairebé la mort en ser enverinat. I encara l'anècdota d'un jove espanyol de 18 anys, Manuel Martín Moreno, que el 1913 hi hauria arribat segrestat, passant-hi dos mesos, fins que en va poder fugir.

A la construcció de l'imaginari europeu de Xauen, com a ciutat santa de l'Islam i vedada a qualsevol persona aliena a aquesta religió, hi hauria tingut un important paper el discurs provinent de les fonts colonials del Protectorat espanyol, des dels texts literaris, cròniques o reculls de premsa, tal com apunten alguns autors. Així, el discurs colonial n'hauria emfatitzat tant la intolerància religiosa de la seva gent com el caràcter inexpugnable de la vila. L'efecte d'aquest missatge en l'imaginari dels propis xauniencs i marroquins hauria sigut el de la legitimació i reactivació d'aquest tret de la ciutat, fins el punt que n'hauria fet un reclam turístic.

Però hi ha altres elements de la cultura xaunienca que han suposat un reclam per als forasters en diferents moments de la seva història. Cal citar aquí

l'omnipresència del kif o *kifi*, la pols que s'extreu de les flors o cabdells del cànnabis. La imatge dels vells amb la pipa, el *sebsi*, als petits tallarets dels artesans, és encara actual. Xauen va ser una de les meques hippies dels 60's i 70's i europeus i americans hi feien parada per proveir-se d'un dels millors haixix del món. Un comerç que, malgrat estar penalitzat, continua sent una de les principals fonts d'ingressos dels pagesos locals. Qui s'hagi passejat pels aduars de la zona durant la tardor, potser s'haurà trobat immers en el so hipnòtic de la batuda de les plantes damunt d'un tamís. Un so que ressona per tota la vall, com la percussió dels tabals de les celebracions tradicionals.

Pel que fa als xauniencs i les xaunienques són en general gent tranquil·la, que viu el seu dia a dia amb un grau extraordinari d'acceptació, sigui quina sigui la seva situació, un tret molt propi de la seva religió. Es tracta, en la gran majoria, de gent amable, acollidora i amb un gran sentit de l'humor. Conserven la família extensa, acostumen a compartir la totalitat dels espais privats amb la resta de la família i prioritzen el bé d'aquesta i de la comunitat al de l'individu. A més, tal com mostra l'arquitectura de les seves cases, els xauniencs són zelosos de la intimitat familiar i mantenen una clara separació entre espai privat i espai públic. Però tots aquests detalls us seran descoberts en les següents pàgines i jo no us en voldria desvelar més.

Però, si em pregunteu què és per a mi Xauen, llavors els records em desborden i podria estendre'm

Ivone Puig Artigas

Dra. en Antropologia Social i Cultural (UAB)

fins a l'infinit. La mera sonoritat d'aquest topònim estimula els sentits. A mi m'evoca l'aroma del pa acabat de fornejar de l'Abdessalam, en el seu forn arcaic, el sabor de l'aboca, el deliciós batut d'alvocat, i del te extraordinàriament ensucrat, m'evoca el silenci de la medina els matins d'hivern, amb la boira embolcallant els cims, i la crida rogallosa del muezí. I m'envaeixen mil imatges, com les dones embolicades amb les seves paixmines xineses, substituïdes del tradicional *hayec* de llana, caminant parsimonioses sempre carregant algun fardell, els homes grans amb la gel·laba de llana de cuscús impol·luta, enfilant carrerons empinats amb l'ajut d'un bastó, les famílies aplegades, tot prenent la fresca a Rass el maa, els grups de joves mudats i enriolats, festejant a l'avinguda de Hassan II i els vells gairebé consumits, estossegant entre calada i calada de kif.

Per a mi, Xauen és el riu cabalós dels dies de pluja, és la plaça amb quatre homes asseguts al banc de la mesquita, deixant passar el temps en una tertúlia amable, són les terrasses emblanquinades on les dones feinegen i fan safareig, és la mesquita d'Abu Sàfar allà al davant. Xauen són les gebal·lines d'ulls verds i cares molsudes i enrojolades, engalanades amb vestits de colors i mandils de ratlles els dies de mercat, són les verdures amuntegades damunt d'un drap, les muntanyes de taronges i de plàtans, les galledes d'olives i el formatge fresc. Xauen són les nits inacabables de ramadà, les llargues salutacions, les parades de cargols al caure la tarda, les fonts que brollen en un regalim que recorre el barri, la mainada que crida i que s'empaita, els tallarets d'artesans filòsofs, on el temps pren un valor més d'acord amb la vida de debò. Xauen és la llana de colors que teixeixen els homes i el blau que ho unifica tot: blau del cel, blau de les cases. Xauen és tot això i és molt més.

Sobre aquesta vila, per la qual només tinc gratitud i paraules boniques, va aquest llibre, un text elaborat amb el cor, amb l'estimació pròpia d'aquells que han estat adoptats per Xauen i que, com no podria ser d'altra manera, ja en formen part.

HISTORIA DE XAUEN

< > 14

شفشاون

Context historicogeogràfic

Són diversos els estudis històrics i arqueològics que sustenten el passat bereber de Xauen anterior al segle XV, atesa la falta de fonts anteriors a aquest període o a l'existència, en un tant per cent notablement alt, de fonts signades de la mà de les nacions colonitzadores, no es pot assegurar de forma rigorosa el context històricogeogràfic de la ciutat. Tot i així, existeixen documents que ens fan intuir que la zona geogràfica on se situa actualment Xauen podria haver estat habitada ja des de la Prehistòria.

El militar i viatger francès, Charles de Foucauld, va descriure en el seu llibre, *Reconnaissance au Maroc (1882-1883)*, enormes caveres vora l'entrada de Xauen. Tanmateix, es necessiten realitzar treballs arqueològics per determinar si les descripcions concorden amb el seu passat prehistòric.

Altres fonts posicionen Xauen com un territori ja reconegut durant el segle XI. I és que a l'obra "*Rawd al-Qirtas*", escrita al segle XVI, es diu que Abdalah ben Yasin, famós alfaquí que va donar origen als almoràvits, va conquerir la regió de Masmuda i el país Xefxhaua, nom bereber de la ciutat que Mulay Ali Ben Rashid, fundador de Xauen l'any 1471, va adoptar.

Geogràficament se situa a 600 m d'alçada, sobre el nivell del mar, a la zona del pre-Rif entre Tetuan, al Nord, i Fes, al Sud, com a ciutats més rellevants. A més, està envoltada de muntanyes, valls escarpades i forts desnivells; elements territorials que utilitzava pròpiament per a defensar-se dels possibles atacs. Concretament trobem la ciutat blava gairebé oculta als peus de les muntanyes calcàries del Yebel Magot i del Yebel al-Q'ala.

En quant al clima s'ha de destacar que és similar al Mediterrani, amb dues estacions força marcades, com és un estiu calorós i sec i un període fred i marcat per les pluges, abundants gràcies a la proximitat de l'Oceà

HISTÒRIA DE XAUEN

Atlàntic. De fet, la pluviometria té una mitjana anual d'uns 800mm, convertint a Xauen en la ciutat amb més volum de pluges del Marroc.

La seva vegetació es forma, majoritàriament pels boscos que ocupen un 80% del seu territori -unes 175.000 ha-, és notablement semblant a la de les serres bètiques d'Andalusia.

Les coníferes, com els pins, avets, cedres o xiprers, es distribueixen en diferents alçades al voltant del territori.

L'arrelament de Xauen al primer sector (entenent-lo com a agricultura i ramaderia) es pot demostrar en la seva demografia, on més d'un 80% de la població es dedica al món rural convertint-se, directament, en la major font econòmica del territori, malgrat la geografia i topografia muntanyosa redueix notablement la superfície agrícola útil.

És cert, també, que l'abundància de béns de primera necessitat a la zona garanteixen que la majoria de la població pugui disposar de productes de proximitat, agilitzant la compra-venta i fomentant un cultiu sostenible i fresc, factor de real importància a la gastronomia de la zona. De fet, la ciutat

En relació a l'agricultura s'ha d'indicar que el conreu dels cereals és el més treballat, cobrint més del 50% de la terra dedicada al primer sector. També hi destaquen, tot i que en menys mesura, les oliveres, ametllers, figueres o els cirerers.

No s'ha d'obviar el conreu del kif, producte opiàci que va esdevenir molt popular per la població masculina, sobretot, de Xauen. Malgrat la seva il·legalitat, aquest tipus de cultiu representa un gran percentatge dels beneficis econòmics de la ciutat i del tot el territori del Nord del Marroc.

Història de Xauen

El segle XV és un dels períodes més transcendents per a la ciutat blava a causa de diversos esdeveniments, sobretot militars, demogràfics i polítics.

Les confrontacions polítiques internes relacionades amb els canvis dinàstics van fer que al Marroc es pronunciessin, militarment, alguns sectors de la població que lluitaven per la independència. Però alhora també hi havia problemes que venien des de l'exterior: les nacions colonitzadores. I per combatre aquest perill van sorgir els anomenats *zaamat*, o cabdills, que van fer una crida per a organitzar-se militarment.

Portugal avançava ocupant territoris costers ja l'any 1415, amb Ceuta, i durant tot el segle expandiria els seus dominis al territori marroquí.

En el cas espanyol, a causa dels fets de la Guerra de Granada (1482-1492) i de l'escriptura del *Testamento de Isabel la Católica* (1504) el conflicte entre cristians i musulmans es va traslladar al Marroc. Però també es van traslladar en un primer moment, i forçosament, els andalusos de la Península Ibèrica i, posteriorment, els moriscos.

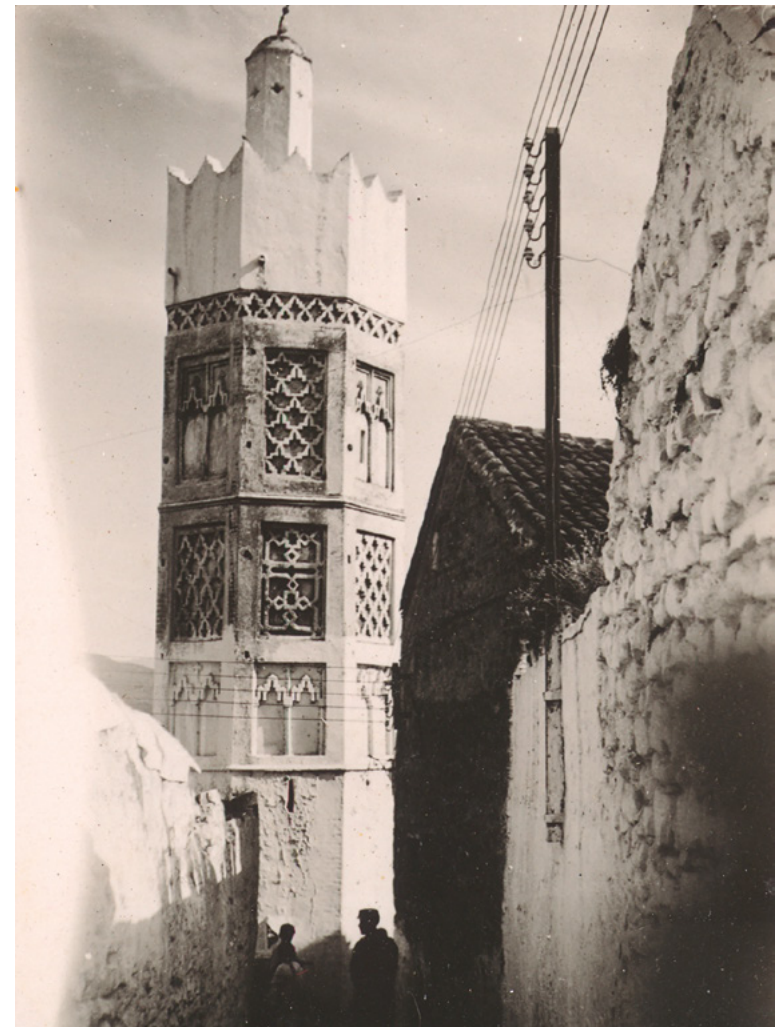
L'expansió portuguesa era inevitable i per frenar-la es van construir fortificacions i assentaments militars al voltant de la zona costanera Nord-Africana.

Un d'aquests assentaments va ser, justament, Xauen. L'any 1471 l'alfaquí Al-Hassan Ben Muhammad Al-Alami -també conegut com a Ben D'juma o Abu Yumas- va decidir construir l'emplaçament que servís com a refugi i centre de resistència dels habitants de tota la Yebala, zona geogràfica que engloba des del Nord-Oest del Marroc i fins a l'extrem Sud d'Andalusia.

↑ Porta de Bab el Ain.

Aprofitant, també, que era una zona amb dificultats d'accés, contava amb recursos naturals abundants, com l'aigua o les terres fèrtils pel conreu i la ramaderia. De fet, l'actual ciutat va ser construïda, inicialment, a la vora esquerra del riu Xauen, concretament junt al deu, o font Ras-Al-Ma'.

↓ Mesquita de Bab Souk.

Malgrat això, Ben D'juma va ser mort aquell mateix any, en una escaramussa contra els portuguesos. Aquest malaurat fet va condicionar a que Ali Ben Musa Ben Rashid, successor, cosí i lloctinent del fundador de Xauen es convertís en el nou líder. Ali Ben Rashid era conegut per la seva destresa bèl·lica, sobretot a les guerres de fronteres entre la Península i el Magreb. Va ser durant la seva presència a al-Andalus quan va conèixer a una morisca de Vejer de la Frontera, Lalla Zahra, amb qui va contraure matrimoni.

Va tornar a territori africà l'any 1465 on va residir, uns anys després, a una petita població anomenada Garuzim, molt a prop de l'assentament que Ben D'juma va començar a crear. En aquest moment, Ben Rashid va unir-se a la *yihad* contra els portuguesos.

El dia de la fundació uns 10.000 habitants -marroquís, andalusos i jueus- van jurar fidelitat a Ali Ben Rashid davant dels imans i caïds de la regió.

El seu nomenament i les seves decisions van ser respectades des del primer moment. Tant és així que va rebre el títol d'emir, o príncep; a més del de cap de la *yihad* (qaid Al-Yihad).

En primer lloc va prosseguir amb la construcció de la ciutat a la vora dreta del riu, ja que eren probables les inundacions a la part esquerra del riu, tal i com van aconsellar-li. Així doncs, la ciutat que avui dia coneixem va iniciar la seva construcció.

L'alcassaba, on es va confinar una important guarnició militar (feia la funció de *ribat* -lloc d'acollida dels guerrers-) i la muralla, que assegurava la seguretat que la ciutat necessitava, prenien forma on és possible que ja hi haguessin algunes cases construïdes per habitants de la zona, segons citen alguns historiadors. De fet, aquestes cases que podrien considerar-se el bressol de la població que ocuparia Xauen és la petita població de Garuzim, anomenada anteriorment.

Aquestes obres arquitectòniques van oferir la possibilitat als pobladors propers i exiliats de trobar en Xauen un nou lloc on residir i crear un nou futur sota la protecció que Ben Rashid garantia. De fet, les persones expatriades de la nació espanyola van començar a instal·lar-se a la ciutat.

Un fet destacat és que el viatger renaixentista Hasan Bin Muhammed Al-Wazzan Al-Fasi, conegut com a Lleó l'Africà, del segle XVI, ja descrivia Xauen com a una petita ciutat plena d'artesans i comerciants.

L'esquema urbanístic de l'emplaçament del nou líder va ser molt similar al de les ciutats musulmanes hispanomagrebís, on la residència fortificada està construïda a l'extrem del recinte, quedant com a últim reducte a l'hora de defensar-se contra qualsevol amenaça.

Després de la construcció de les edificacions militars es va alçar la gran mesquita i diversos habitatges per a les persones més properes a Ali Ben Rashid.

Les tropes de les que disposava el nou cap de Xauen, al igual que en gran part del territori marroquí, eren els coneguts guerrers de l'Islam, o *muyahidins*.

Aquest exercit estava format en gran majoria per *shurfa* -persones que gaudien d'una distinció social reconeguda, ja que es consideraven descendents del Profeta Mahoma- també el formaven familiars o coneguts pròxims a Ben Rashid, homes d'altres tribus i andalusins exiliats a causa de la Guerra de Granada, que també va produir, a partir de l'any 1492, l'arribada de jueus espanyols.

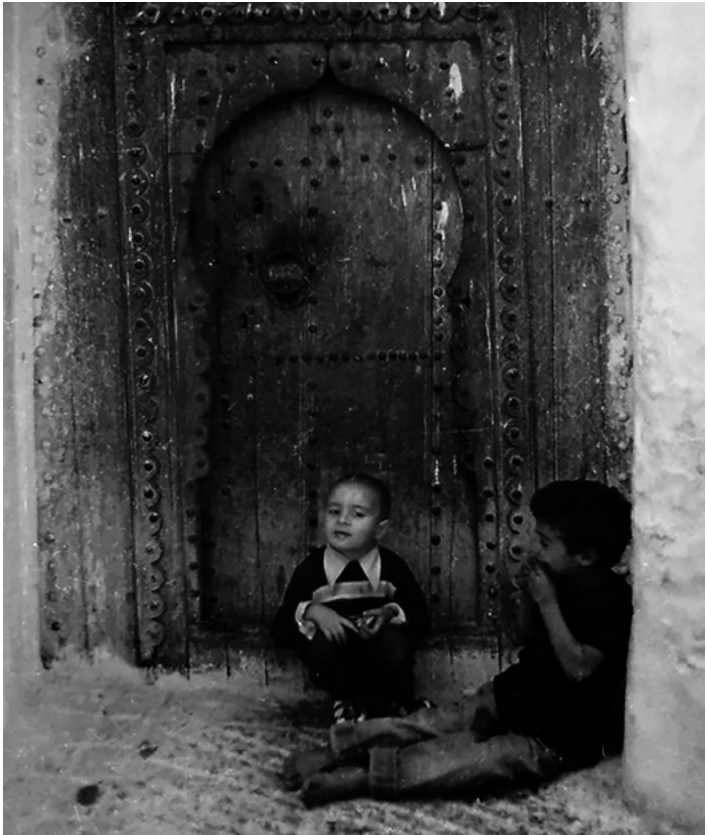
Aquest conglomerat va afavorir a que la ciutat creixés de forma exponencial, no només en superfície i en infraestructures, sinó també en trets culturals com la música, que va ser importada de Al-Andalus; o el coneixement econòmic que van aportar els jueus.

En relació a la urbanització, unes 80 famílies provinents de la Península Ibèrica van construir el primer barri de Xauen, anomenat Al-Suiqa, on van desenvolupar tasques comercials i artesanals. Hi havia una gran diversificació gremial, com ferrers, sastres o especiers. També es van construir uns banys, una escola corànica (o madrassa) i possiblement un soc, sense deixar de banda els edificis militars ja citats. Tots aquests edificis es construïen al voltant de la plaça Uta Al-Hammam, localització del mercat.

La ciutat començava guanyar protagonisme al Nord del Marroc gràcies al seu dinamisme econòmic, però també com a punt neuràlgic i de defensa del territori, on l'emir va dirigir setze expedicions bèl·liques per recuperar Tànger, Ceuta i Asilah, ocupades per l'enemic cristià.

Mulay Ali Ben Rashid va entregar la seva vida a la ciutat blava. Morí l'any 1511, essent enterrat a la vora d'una de les portes de Xauen, la de Bab Al-'Ain; actual localització de la mesquita-santuari que li ret homenatge.

Mort el líder, el va succeir el seu fill Mulay Ibrahim, que va néixer l'any 1490 i va participar en diverses de les expedicions que el seu pare va organitzar. A més, són de destacar les relacions polítiques amb els governadors lusitans d'Asilah i la seva afició a la música andalusa.

Un dels seus trets distintius és que actuava de forma molt diplomàtica davant els enemics captius.

Malgrat el seu esma a l'hora de governar Xauen va morir l'any 1539 a causa d'una disenteria, malaltia infecciosa caracteritzada per la inflamació de l'intestí gruixut, febre, dolor abdominal, etc.

El nucli urbà, al llarg del segle XVI, va seguir sent d'alta importància pel Magreb. De fet actuava, en certes ocasions, com un emirat independent del poder dels sultans de Fes. Aquest fet va ser causat per la incertesa, de vegades, de decidir la nova dinastia que governaria la ciutat.

L'any 1541 i ja governant el germà de Mulay Ibrahim, Muhammad Ben Ali, s'alçà la reacció religiosa coneguda com dels shurfa saadís, que tenien orígens àrabs. Aquest esdeveniment, davant la debilitat dels últims sultans wattasís, va condicionar a Xauen i la seva comarca a seguir les noves pregàries.

El moviment religiós, com a conseqüència de l'èxit que va tenir, religiosament i políticament parlant, destronà la dinastia dels wattasís, sent substituïts pels shurfa saadís. I és que l'últim sultà wattasí va ser Mulay Ahmed, que va fugir a Espanya després de que caigués Fes, l'any 1550.

Per tant, el nou sultà de la també nova dinastia saadí va ser Muhammad Al-Mahdi, conegut com a Muhammad I a la historiografia moderna del Marroc.

Es precis detallar que Muhammad Ben Ali va seguir amb el desenvolupament del nucli urbà. Va ampliar sales de la Gran Mesquita i va construir la seva torre octogonal al 1560.

Al llarg del segle XVI i XVII (expulsió dels moriscos de la Península, per part de Felip II, entre l'any 1609 i 1614) van haver-hi diverses onades d'exiliats provinents de la Península que es van instal·lar a Xauen. Aquest fet va causar l'ampliació de la ciutat amb la construcció de més barris.

Després de crear-se el barri de Al-Suiqa es va edificar el de Rif Al-Andalus, al Nord d'aquest primer i molt a prop de la sèquia d'on emergien fonts pels habitants de la ciutat.

Però també van emergir dos més a l'Est de Xauen, Al-'Nsar i Al-Sabbanin, sense oblidar les dues noves barriades a l'Oest, Al-Jarrazin i Bab Al-Suq, barri que guanyaria molta més importància entre el 1540 i el 1560, sobretot amb la celebració del mercat, a les seves portes.

A més, es van construir diverses edificacions de notable importància, com banys, molins de gra i d'oli, telers, forns de pa, fusteries, el soc o fonts, que garantien un abast permanent dels recursos primaris, per a la població.

Aquest estat de creixement, desenvolupament i protagonisme van ser, alhora, víctima del punt de mira del sultà saadí Mulay Abdallah, fill del ja citat Muhammad Al-Mahdi. La seva voluntat era la d'unificar tot l'Imperi marroquí, acabant amb els principats independents, així que l'any 1558 va enviar una guarnició militar contra la ciutat blava.

Existia un segon motiu pel qual va iniciar aquest pla de control total: Xauen, amb les seves expedicions bèl·liques contra els cristians, posava en perill la desitjada aliança amb els espanyols per tractar de fer front als turcs presents al Magreb.

Van ser disset dies d'assetjament constant que, finalment, van acabar amb la derrota de la ciutat, posant fi a 87 anys d'independència, període en el que es va construir el nucli urbanístic original i gran part de la pròpia ciutat.

A partir d'aquest moment la ciutat va anar perdent el protagonisme que tenia, no només perquè no disposava de l'autogovern del que gaudia fins aleshores, sinó perquè en el cas de l'estratègia militar portuguesa, que anteriorment s'havia focalitzat en entrar a l'interior del territori, en aquest moment la seva intenció va ser la d'aconseguir com més territoris costaners millor. Per tant, la importància la tenia en aquests moments Tetuan, que inclús havia vist incrementada la seva demografia a causa de l'arribada de nombrosos andalusís.

L'any 1612 mor el sultà que aleshores governava, Al-Mamun, i el Marroc entra en un període de revolució general. Aquest fet causà el deteriorament politicoeconòmic de la nació, provocant que la dinastia saadí caiguí pel seu propi pes.

Tropes d'ocupació espanyoles a Xauen, any 1940. Fotografia Jaume Camp

Xauen, per la seva part, veurà com el nou govern estarà dirigit per la família dels Banu Al-Asfi, provinents de Ceuta.

Tanmateix, aquesta feblesa general va ser aprofitada per la dinastia alauita, ja que també va entrar a formar part d'aquest joc de trons per l'herència dinàstica.

Juntament amb aquest fet, també es va detectar l'alçament de cabdills en diferents localitzacions geogràfiques del Magreb, que promulgaven la lluita contra els ocupants europeus, seguint els ideals de la *yihad* de forma independent. Aquestes ocupacions es produïen, de forma escalada, en places del litoral marroquí.

Els confrontaments dinàstics i els enfrontaments militars van estar presents durant el segle XVI i XVIII, provocant que l'any 1793 suposés un any terrible per a la població de Xauen (posicionada al bàndol rebel), que va disminuir notablement respecte els anys anteriors.

Però el càstig demogràfic no va finalitzar en aquest moment, ja que durant la segona meitat del segle XIX diverses rebel·lions, com la Ben Al-Arabi (1868) o la Rebel·lió General (*Siba*), de 1869, va afeblir de manera dràstica la ciutat. Tant va ser l'impacte que el sultà Mulay Al-Hassan, després de visitar Xauen l'any 1889, va enviar a dos-cents jueus de Fes per tractar de dinamitzar i millorar l'economia i fisonomia social. Però de poc va servir el gest del sultà per fer aflorar, de nou, la vida a la ciutat blava. Ho veurem més endavant.

Això no és tot, ja que la nació espanyola va declarar la guerra al Marroc l'any 1859, ocupant Tetuan els dos anys posteriors a la data citada.

S'ha de tenir en compte que la situació de la ciutat, fins al segle XIX, era molt diferent al que veuria posteriorment. L'explicació és la següent: Xauen va ser considerada com a localització santa, amb un fort

arrelament religiós i un estricte confinament davant els occidentals. De fet, cap occidental, a excepció d'algunes persones que van entrar-hi d'amagat, o fent-se passar per personalitats religioses, havia vist amb els seus propis ulls la ciutat blava. I és que entrar-hi es considerava ultratge de caire religiós i qualsevol que cometés aquest acte, havia de ser castigat.

A part del ja mencionat Focauld també va aconseguir accedir a Xauen, tot i que només una sola nit, W. B. Harris, que treballava com a corresponsal al diari *The Times*.

Una altra persona que va accedir a la ciutat va ser Juan de Lasquetti, un militar espanyol que, durant els inicis del Protectorat espanyol a la ciutat, va realitzar unes descripcions molt aclaridores de gran part de la ciutat a *Chefchauen: Información obtenida en el año 1918*, inclosa una cartografia detallada, que va facilitar els moviments militars des de terra i aire al territori. Va detallar edificis, instal·lacions, mesquites, carrers, terreny, etc. En definitiva, tot l'urbanisme d'una ciutat on el temps s'havia aturat en el segle XV.

El nucli urbà, a inicis del segle XX, acollia a uns 500 habitants, número que va minvar encara més quan es van iniciar els enfrontaments amb el Protectorat espanyol (iniciat l'any 1912 a causa dels acords franco-espanyols) i el seu exèrcit, esdeveniments que van causar una altra davallada més de la població.

S'ha de tenir en compte que des de l'any 1902 França i Espanya van bombardejar i assetjar la ciutat sense descans. I és que l'any 1920 els espanyols, amb una guarnició militar encapçalada pel general Berenguer (que després d'aquest fet va ser anomenat Compte de Xauen, per part d'Alfons XIII), van entrar a Xauen; moment en què es van comptabilitzar una trentena de cases ocupades, amb només uns 300 habitants jueus. La ciutat havia perdut l'essència que havia perdurat al llarg de cinc segles. Els europeus, que abans tenien restringida la seva entrada, s'havien apoderat de la ciutat i de gran part del Marroc a la força.

Quatre anys més tard, Miguel Primo de Rivera, cap del Directori Militar entre el 1923 i el 1930, va arribar al Marroc per dirigir les tropes que tractaven de fer front a l'ofensiva d'Abd Al-Krim (polític i líder militar rifeny) contra els propis espanyols i el francesos, tot liderant un aixecament de les tribus per establir un emirat rifeny al nord del Marroc. Les ordres del dictador espanyol van ser les d'abandonar Xauen i retirar-se a Tetuan, conglomerant allà tot el seu exèrcit. La retirada de Xauen, en la que va participar el llavors tinent-coronel Francisco Franco, es va produir a finals de l'any 1924. Aquest nou fracàs de les tropes espanyoles va costar la vida de dos mil soldats espanyols en una emboscada a les proximitats de l'actual Al Hembra i va facilitar l'entrada victoriosa d'Abd Al-Krim a Xauen, iniciant el moment més àlgid de l'emirat rifeny.

Abd Al-Krim va deixar Xauen en mans d'Ahmed El Jeriro, durant el mandat del qual es va produir la captura del famós líder tribal Ahmed Al-Raisuli, conegut com Raisuli i contrari a Abd Al-Krim. *Raisuli*

va ser un noble feudal Jabali, considerat per alguns un heroi nacionalista i per d'altres, un pirata bandoler que va obtenir certa notorietat internacional amb el segrest d'estrangers. *Raisuli* va col·laborar en algunes ocasions amb els espanyols com a mercenari, però també els va trair en certes ocasions. Algunes fonts diuen que després de la captura a mans del seu antic lloctinent, el Jeriro, *Raisuli* va ser empresonat a la *Kasbah* de Xauen.

Però al 1926 els militars de la Península van tornar a ocupar la ciutat amb la voluntat d'assentar-se permanentment, construint inicialment un campament i paulatinament edificacions per a cadascuna de les seccions militars, que s'utilitzarien com a casernes. També, però, es va millorar la comunicació interna, el clavegueram, i diverses obres públiques com la Plaça Espanya (dissenyada per Latorre Pastor el 1928), de forma circular i grans dimensions, que albergaria l'edifici de Correos.

L'any 1944 es va presentar un pla d'ordenança per part de l'arquitecte espanyol Pedro Muguruza

↑ Ahmed al-Raisuli, El Raisuli o El Raisuni.

↑ Abd al-Krim Jatabi, polític i líder militar rifeny.

↑ Porta de Bab Souk.

Otaño. Aquest pla volia resoldre les dificultats de contacte i comunicació entre la Plaça Espanya i el campament militar, a més d'incorporar nous carrers a Xauen. Malgrat tot, el projecte mai va ser desenvolupat al complet, sinó que només es van arribar a construir algunes vies que milloraven la circulació, degut a la topografia de la ciutat, a més d'algunes cases.

L'any 1948 els partits nacionalistes del Marroc van crear un Front Nacional recolzat pel sultà. La seva finalitat era la de lluitar per la independència.

França, veient que la situació es complicava degut a la pressió ofensiva d'Abd Al-Krim va decidir, l'any 1952 i sense consultar-ho amb Espanya, desterrar el sultà, que va substituir per un altre, afí a les seves estratègia. Per la seva part, el govern de la dictadura franquista va decidir, dos anys més tard, que el Protectorat espanyol quedaria sota la sobirania del *jalifa*, o sicari, contradient la opció francesa. Però al 1955 França va permetre el retorn del sultà, Mohammed V, que ja al 1956 li va ser reconeguda la voluntat d'aconseguir la independència, inicialment pels francesos i un mes més tard, concretament el 7 d'abril, pels espanyols, tot i que part de la zona Sud del Marroc no va ser retornada al país Nord africà fins l'any 1958. Mohammed V es convertia, doncs, en el rei de tot el territori marroquí.

BIBLIOGRAFIA

- Ater, M. et al. (2017). *La dieta Mediterránea de Chefchauen*. Tànger: FAMSI
- Duclos, G., Campos, P. (2001). *Xauen: Evolución urbana de la ciudad*. Sevilla: Junta de Andalucía: Consejería de obras públicas y vivienda.
- Hourani, A. (1992). *Historia de los pueblos árabes*. Barcelona : Ariel.
- López de Coca Castañer, J. E. (2018). *Sobre la política norteafricana de los Reyes Católicos: los principados de Badis, Chauen y Tetuán (1491-1515)*. En La España Medieval, 41(0).
- Martín Ruíz, J. M., Mrini, A. (2007). *La Medina de Chauen: guía histórica y de patrimonio cultural*. Marruecos-España: Frigiliana: Proyecto Axarchauen.
- Silva, L. (2001). *Del Rif al Yebala : viaje al sueño y la pesadilla de Marruecos*. Barcelona: Destino.

ARQUITECTURA D'UNA MEDINA ANDALUSÍ

L'arquitectura de la medina de Xauen: tradició i modernitat.

Al 1471, exiliats musulmans i jueus de Al-Àndalus van començar a construir la medina de Xauen. Al llarg dels segles, va ser considerada una ciutat sagrada i s'hi prohibia l'entrada als estrangers. És per això que durant molts anys la ciutat va mantenir el seu aspecte i les seves característiques físiques originals amb molt poques alternacions, de la mateixa forma que la seva població i les seves activitats tradicionals. Els *hammams* (banys públics) i els *farras* (forns de barri), així com d'altres serveis col·lectius com els *suqs* (mercats), han constituït el teixit productiu i relacional essencial del nucli històric de la ciutat des de fa molt de temps.

Al llarg dels últims anys, atesa l'obertura de la medina a l'exterior i la del Marroc al turisme, la ciutat ha prosperat gràcies a una estratègia que combina la preservació de la ciutat tradicional i la transició cap a un nou model de creixement econòmic basat en el turisme. Aquesta estratègia ha comportat, però, resultats molt diversos. En primer lloc, s'ha pogut erigir la medina com un referent turístic a nivell nacional i internacional, projectant-se així com una ciutat tradicional per atreure un turisme cultural i històric. Això s'ha atès gràcies a l'impuls de la restauració i la conservació dels elements i edificis patrimonials, així com a la potenciació dels elements que la fan singular, entre els quals la seva gastronomia i el color blau dels seus edificis.

D'altra banda, en moltes ocasions, les actuacions de rehabilitació no han tingut en compte les necessitats de la població local, sense arribar a significar, per tant, una millora real i substancial en la qualitat de vida i els serveis existents dels residents. De la mateixa forma, de voltes els criteris d'ordenació i d'estètics de les noves edificacions estan basats en la imitació i els gustos particulars dels promotors, sense estar fonamentades

en estudis patrimonials a petita escala o en normatives sobre el paisatge urbà que aportin coherència i unitat a totes les noves intervencions.

Aquest conflicte d'usos entre residents i turistes (del qual ja es parla des de fa anys a tots els nuclis històrics europeus i que es font de problemes com la turistificació i la gentrificació), el conflicte entre l'interès patrimonial de la preservació i les necessitats funcionals de la ciutat moderna (trànsit rodat, accessibilitat universal, noves normatives de seguretat com la prevenció d'incendis, etc.) i la manca de normatives que regulin aquest nou interès i conflictes han generat situacions dissonants que no afavoreixen l'estat de conservació global de la medina, ni tampoc actuen en benefici de la qualitat de vida dels residents de llarga durada.

En una ciutat, les dinàmiques i els patrons estan condicionats per molts paràmetres, gran part dels quals, giren al voltant de l'arquitectura i de les relacions, fluxos i xarxes que sorgeixen a partir dels buits i plens que crea. És essencial comprendre aquestes relacions per projectar i assentar les bases de ciutats pròsperes i harmòniques, i això no es pot fer sense entendre les motivacions i els components de la seva arquitectura a través de la història.

1. L'islam: una religió urbana

El naixement de la ciutat musulmana: Ciutadelles de la Fe

Molts experts consideren l'islam una religió urbana atès que les pràctiques, creences i valors religiosos, especialment els relacionats amb l'organització i l'autoritat, emfatitzen la reunió social i desmotiven el nomadisme i la dispersió.

Les primeres ciutats musulmanes van ser erigides per predicar amb l'islam, desenvolupant els paper de "Ciutadelles de la fe". L'islam afavoreix la pràctica comunitària abans que l'adoració individual: la major part dels ensenyaments de l'islam es practiquen millor en un entorn urbà (Saoud, 2002).

És així com es constitueix la medina de Mahoma. Al 570 de la nostra era, quan Roma oscil·lava entre la rigidesa i el caos, va néixer el profeta Mahoma a la ciutat de la Meca. Entre 622 i 632 es va dedicar a viatjar per Aràbia divulgant les revelacions que conformarien els ciments de la fe islàmica i que unificarien tota la península sota l'islam.

La constitució de la Medina de Mahoma permetia els jueus i cristians tenir els seus propis barris governats per les seves pròpies lleis, tribunals i jutges i, en conseqüència, van ajudar a la difusió de la norma islàmica. L'islam va substituir la rigidesa i el caos per un sistema flexible, adaptatiu, coherent, revitalitzat i estable. L'islam oferia a les ciutats que regia una visió coherent i integradora que anava acompanyada d'una llibertat econòmica i religiosa que fomentava la diversitat i contribuïa a la prosperitat (Rose, 2016).

La ciutat ideal d'Al-Farabi: el civisme de tot allò col·lectiu

Però, perquè l'islam aportava aquesta visió a les ciutats? Al-Farabi, un important pensador religiós i científic, va escriure un text clau per a l'islam: "La ciutat ideal". Per molt que la filosofia d'Al-Farabi provenia en gran part de Plató i Aristòtil, es diferenciaven en un punt clau.

Els grecs creien que les formes pures, d'una veritat inalterable i absoluta, com la forma ideal d'una ciutat. No obstant, Al-Farabi, i s'alinea així amb les ciències socials modernes, creia que els nostres comportaments cívics afloraven de forma col·lectiva, i que la ciutat ideal sorgia a partir de líders amb intencions nobles i també d'una societat orientada cap a la saviesa i la compassió. (Rose, 2016).

La ciutat ideal és una ciutat ordenada en la qual tots i totes s'ajuden per tal d'obtenir la felicitat... S'assembla a un cos perfecte i saludable els membres del qual s'ajuden mútuament per fer-lo perfecte i conservar la vida de l'animal." - Al-Farabi.

Tot això té conseqüències directes en l'evolució històrico-urbanística de les ciutats musulmanes i la seva morfologia. En lloc de seguir la forma estricta i les retícules de les ciutats d'altres cultures, les ciutats islàmiques estaven dissenyades per adaptar-se a la natura. Els seus carrers eren estrets per evitar l'exposició al sol i al vent, i eren corbades per seguir la topografia natural del territori. (Rose, 2016.)

Aquesta vinculació entre l'espai urbà i la religió i, al mateix temps, el valor de tot allò col·lectiu han sigut durant anys les característiques essencials de la ciutat musulmana.

2. La medina de Xauen

Naixement i evolució de la medina: creació i evolució dels diversos barris al llarg dels anys¹

Chefchâouene o Xauen son algunes de les vàries transcripcions de la paraula bereber *ás-saum* que significa “les banyes”, sobrenom donat als dos massissos muntanyosos que dominen la ciutat. Hi ha molt poques dades històriques i certa ambigüitat sobre el creixement de la medina. La major part de la informació que es posseeix està basada en fonts orals, que de voltes aporten informacions contradictòries (Gómez). El naixement i l'evolució de la medina venen marcades per la seva relació amb dos elements topogràfics fonamentals: les muntanyes i l'aigua.

La fundació de Xauen va tenir lloc al 1471 de la mà del xerif Hassan Ben Muhama, conegut com Abu Yumas El-Alami, amb la intenció de contenir la invasió dels portuguesos que s'havien imposat a Arcila i Tànger. El lloc triat era un enclavament muntanyós de difícil accés, molt ric en aigua i que dominava la ruta Tetuan – Fes. Es tracta d'un exemple de ciutat fortalesa típic de l'Islam tardà del nord d' Àfrica, atès que s'aprecia la transferència del barri polític del centre als extrems de la ciutat fortificada o ciutadella (*casbah*) per tal de proporcionar una millor protecció als governants. Això és un reflex del canvi de poder polític del sistema *shura* (democràtic) de l'Islam primerenc a règims més autoritaris.

Abu Yamas va situar la ciutat a un indret anomenat “Aidu”, però no va poder arribar a veure els treballs acabats perquè durant una escaramussa amb les portuguesos morí, arrel de l'incendi de la mesquita en la què s'havia refugiat durant la nit. De continuar la seva obra i traslladar la ciutat a l'altra banda del riu del que

avui ocupa, se'n va fer càrrec el seu cosí Ali Ben Rashid, que de jove va combatre en les guerres de Granada, on va adquirir un gran prestigi. (Gómez).

La medina està formada per sis barris: Al-Suiqa, Rif Al-Andalus, Al-'Nsar, Al-Sabbanin, Al-Jarrazin i Bah Al-Suq. Al 1471, Ali Ben Rachid fa construir la Alcassaba i, de forma contigua, una residència per a la seva família, essent així el nucli embrionari de la ciutat, on s'estableixen els seus seguidors amb unes desenes de famílies granadines. Aquest primer barri de la mediana s'anomena Al-Suiqa. Tot aquest conjunt està protegit per una muralla, part del traçat de la qual encara és visible.

Al 1492, just després de la caiguda del Regna de Granada, la ciutat acull una gran quantitat d'andalusins; aquesta nova població dona lloc al barri del Rif Al-Andalus que es desenvolupa al nord de Al-Suiqa. En el període que va de 1492 a 1540, es produeix el naixement de dos altres barris, Al-'Nsar i Al-Sabbanin, situats a l'est d'Al-Suiqa i Rif Al-Andalus. El nom d'aquests nous nuclis de població guarda relació amb la seva proximitat a la deu d'aigua, *Ras el Maa*, i a les funcions que es duïen a terme a la riba del riu: rentat de llana, roba, etc. L'arribada d'un gran nombre de moriscos andalusos entre 1540 i 1560 produeix un gran desenvolupament urbà de la ciutat. Durant aquest període es reedifica la mesquita major (*Yamaa el -Kebir*), es defineix l'espai del centre de la ciutat i es construeixen importants equipaments: una madrassa, el primer bany (que dona nom a la plaça central *Uta el Hammam*) i cinc fondes.

¹Text extret íntegrament de *Pla Guia de la Medía de Xauen*

Al 1609, com a conseqüència del decret d'expulsió dels moriscos de la península aquell mateix any, es va produir una nova arribada de nous pobladors a Xauen, que va originar el barri d'Al-Suq. Després d'aquest tercera i última onada d'andalusos, la medina va evolucionar molt lentament durant tot el segle XVII i la primera meitat del XVIII, malgrat del naixement d'un altre nou barri, Al-Jarrazin, entre Al-Suiqa i Al-Suq. La creació d'aquest assentament urbà es va produir per l'arribada d'un grup d'araboberebers i essencialment pel creixement natural de la població existent.

Les famílies de jueus que habitaven extramurs patien atacs i robatoris de les tribus veïnes. Cap al 1760, per ordre del sultà, es van traslladar a l'interior de la medina, a una zona lliure entre l'Alcassaba i el barri de Al-Suiqa i funden, així, la Mellah.

Xauen sempre va ser una ciutat tancada als cristians. La dificultat d'accés va facilitar aquesta circumstància. A l'octubre de 1920, els espanyols van fer la seva entrada a Xauen, ciutat que consideraven a la seva zona d'influència i van ser expulsat al 1924 per Mohamed Ben Abdelkrim el Hatabi, que va sotmetre tota la regió del Rif, tornant a Xauen al 1926; on van romandre fins al 1956.

Durant el primer període d'administració espanyola es va construir la carretera de Tetuan a Xauen i es van emprendre les obres d'abastiment d'aigua per al campament i l'hospital instal·lats als afores de la medina. Durant la segona etapa, té lloc una intervenció més important, ja que es van construir tres grans quarters, un

hospital militar i equipaments administratius, sanitaris i educatius. La intervenció colonial en matèria d'urbanisme va consistir en l'elaboració d'un Pla d'Ordenació i un Pla Parcial.

Al 1956, el Marroc recupera la seva independència. Durant el període 1956-75, es produeix un alentiment del conjunt d'activitats essencials de la ciutat que afecten al seu desenvolupament. A nivell demogràfic, la població passa de 13.712 habitants al 1960, a 15.610 al 1975, amb una taxa de creixement del 1.01% (la menor de tots els centres urbans del Marroc).

Al 1975, s'instal·la la seu del Govern de la Província a la ciutat i això origina una reanimació en el sector de la construcció i d'altres activitats i serveis.

En matèria d'urbanisme, la ciutat creix notablement a causa de la implantació d'equipaments relacionats amb la nova seu governamental.

A l'actualitat, la medina segueix essent el nucli principal d'allotjament i ostenta el 64% dels habitatges de la ciutat; la densitat mitjana de població de la medina passa de 273 persones/ha al 1918, a 490 persones/ha al 1975 i a més de 600 persones/ha al 1982, cosa que està greument afectant a la conservació de la ciutat monumental.

Principis del disseny: lleis naturals, religió i principis socials

Diversos factors van jugar un paper decisiu a l'ordre i configuració de la medina de Xauen. Apart de la influència de la topografia local i la de la influència andalusí, la medina va reflectir les estructures socioculturals, polítiques i econòmiques generals de les societats musulmanes. Podem resumir-ho a través dels següents principis extrets de *Introduction to the Islamis City*.

Lleis naturals

El primer principi que defineix gran part del caràcter de la medina de Xauen és l'adaptació de la forma construïda i el plantejament de la ciutat a les circumstàncies naturals expressades a través de la topografia i les condicions climàtiques.

La província de Xauen està situada a l'extrem occidental de la cadena muntanyosa del Rif i s'estén des de la costa fins les planures del sud-est. La medina de Xauen se situa a 600 metres d'altitud i sobre la vessant d'una muntanya amb una pendent mitjana de 12%, cosa que provoca un desnivell de 250 metres entre la part més alta i la més baixa de la ciutat.

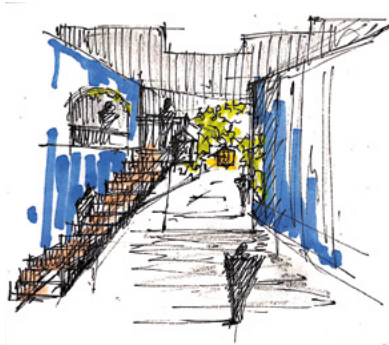
Això dota a la ciutat d'un alt valor paisatgístic i d'una gran connexió amb la natura, atesa la proximitat de les muntanyes. Aquestes característiques topogràfiques de l'indret van ser a més decisives en la formació de la ciutat. En el punt més alt, s'hi troben les deus de *Ras el Maa*. La força de l'aigua d'aquest riu, gràcies a les seves pendents, va ser utilitzada per crear una xarxa de fonts naturals i molins, i el seu curs natural determina la ubicació i el creixement dels primers assentaments.

D'altra banda, el clima juga un paper fonamental en la configuració dels carrers. Les condicions geogràfiques de Xauen expliquen el seu clima mediterrani, calorós a l'estiu, fred a l'hivern, plujós a la primavera. Això s'expressa als carrers de formes orgàniques, estrets i coberts de parres de fulla caduca, per afavorir el frescor dels carrers a l'estiu, i també en l'adopció de la coberta de teules inclinades en els seus edificis.

Religió i creences culturals

Com ja hem explicat quan hem parlat de l'islam com una religió urbana, les creences i les pràctiques religioses conformen el centre de la vida cultural d'aquestes poblacions. És per això que la mesquita té una posició central en la jerarquia espacial i institucional.

A Xauen, de la mateixa forma que a la resta de ciutats musulmanes, trobem una xarxa de mesquites que configuren els llocs de culte i de reunió de la comunitat. La Mesquita *Kebira*, construïda al 1560 per Muley Muhammad, fill de Ali Ben Rachid (fundador de Xauen), és la més gran de la ciutat, ubicada juntament amb la *Kasbah*. Les creences culturals que separen la vida pública i la privada regulen l'ordre espacial entre usos i àrees. Així, el pla de la ciutat consisteix en carrers estrets i carrerons sense sortida (*adarves*) que separen els dominis públics i els privats, mentre que l'ús del sol emfatitza la separació dels usuaris masculins i els femenins. Conseqüentment, l'activitat econòmica que involucra relacions d'intercanvi i presència pública, se separa de l'ús residencial (habitatges particulars) i es concentra en àrees públiques i als carrers principals.

Principis socials

L'organització social de la població urbana tradicionalment es basava en agrupacions que compartien la mateixa sang, origen ètnic i perspectives culturals. La població de Xauen resulta d'una mixtura de persones d'orígens diversos, arribades a la ciutat al llarg de la seva història. Els primers xaunís van ser descendents de berebers, mentre que el 50% de la població original la conformaven milers de famílies andaluses, tant musulmanes com jueves, arribades des del sud d'Espanya entre els segles XV i XVII.

Això queda reflectit en la creació dels diversos barris, resultats de les diferents onades migratòries, així com en una de les característiques més representatives i icòniques de la medina: el color blau de les seves cases. Originalment, la medina era, de la mateixa forma que la major part de les medina àrabs, de color blanc, amb excepció de les residències de la població jueva, que es pintaven de color blau.

Aquests factors socials, com les estructures familiars, la privacitats, la separació de sexes i la forta interacció comunitària es van traduir, també, clarament en la densa forma de les cases amb pati. A aquestes cases, s'hi accedia per carrerons privats (*adarves*), compartits per les persones d'una mateixa família o unitat comunitària. A més, les finestres s'orientaven cap a l'interior dels patis, tot generant carrers amb murs cecs que afavorien la privacitat.

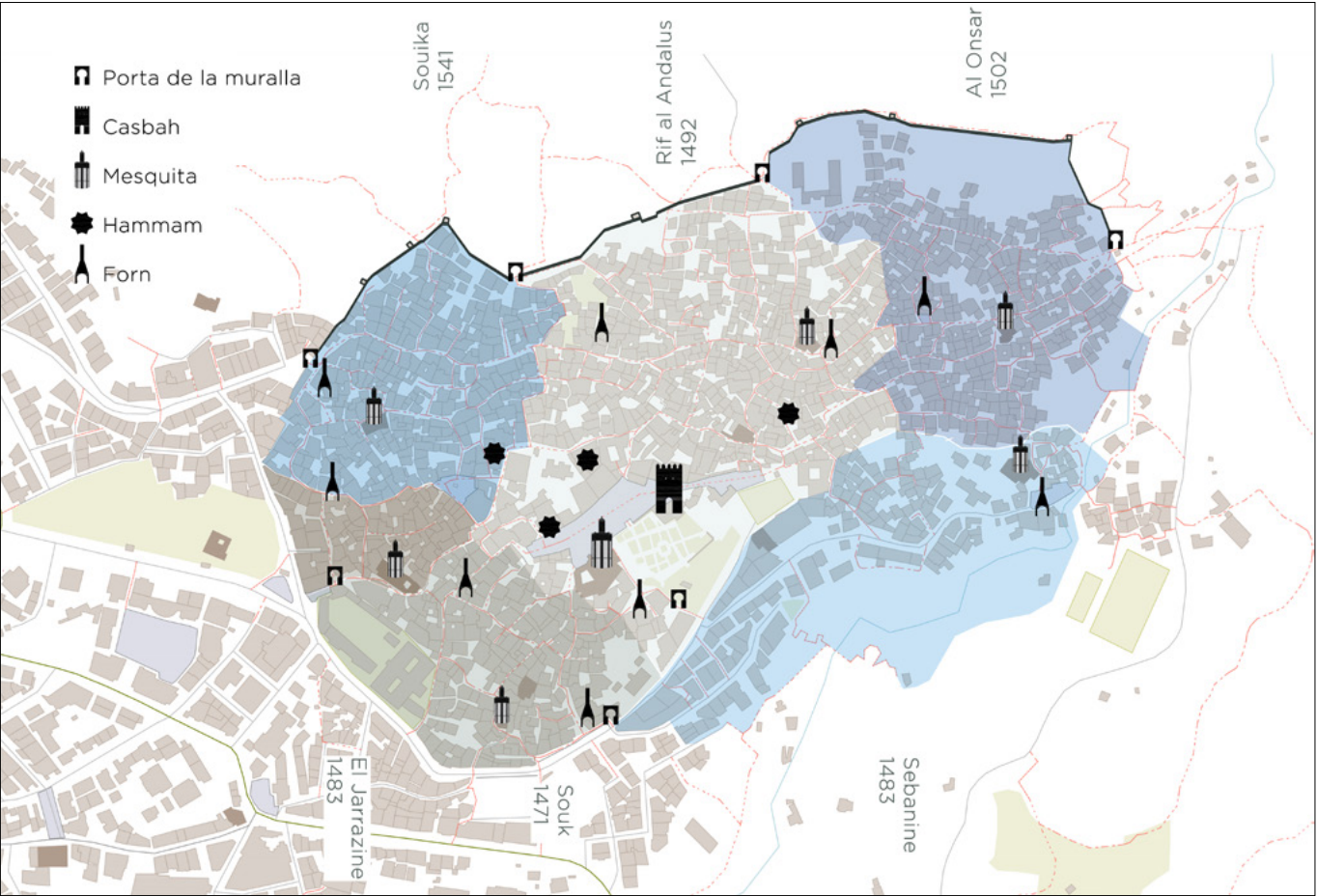

3. Components morfològics de la medina de Xauen

La medina de Xauen compta amb les següents característiques o components morfològics típics de la ciutat islàmica que contribueixen a la seva estructura i ordenació social i territorial (Saoud, 2002) i que enumerem a continuació:

- **Ciudadella:** També coneguda com a *casbah*, representa el palau del governador. La ciudadella està envoltada pels seus murs i constitueix un districte per sí sol amb la seva pròpia mesquita, guardes, oficines i residència. S'ubicava a la part alta del poble, prop de la muralla. Actualment, la Casbah de Xauen ha perdut la seva funció defensiva i es tracta d'un espai cultural i turístic.
- **La mesquita central:** La mesquita de *Kebira* ocupa el cor de la ciutat, juntament amb la plaça Uta el-Hammam on antigament estava ubicat el Suq (mercat) principal, que actualment, s'ha desplaçat als afores de la medina. A la mateixa plaça, de fer, s'ubiquen d'altres llocs centrals de culte, com la *Zauia Kadiria* (lloc de pregària). L'àrea central també va ser l'escenari d'altres activitats públiques com els serveis socials, l'administració, el comerç, els arts i oficis, el bany (*Hammam*) i els hotels (*Funduq i Wagala*).
- **Suqs:** Els mercats són els elements centrals de la vida comercial de la medina. El mercat principal estava emplaçat de forma tradicional al costat de la medina principal, tot proporcionant l'activitat econòmica a la ciutat. Els béns venuts es distribuïen espacialment d'acord amb la seva naturalesa. A prop de la mesquita es venien articles sagrats com espelmes, encensos i perfums, així com articles que serien venuts per llibrers i enquadernadors mentre que la resta dels béns es trobaven a major distància.
- **Farran:** És un element molt propi dels barris xaunís en els que es cou el pa o els pastissos que es preparen a les cases i s'hi cuinen alguns plats a diari. La feina és dirigida per un mestre (*Maalem*) que controla la temperatura, etc. La medina de Xauen posseïa un nombre elevat de forns públics de pa, Farran. Existien 15 forns de pa en una superfície de 19 hectàrees. Era un servei tan ben equipat que donava peu a una activitat incipient. Avui en dia, però, estan desapareixent per manca de restauració y a causa dels canvis socials.
- **Barris residencials:** Van ser descrits per Eikelman (1981) com agrupacions de llars de particular qualitat de vida basades en la proximitat (*Qaraba*) que es manifesta en els vincles personals, els interessos comuns i en una unitat moral compartida. Són densos i cada barri té la seva pròpia mesquita, que només s'empra per a les oracions diàries, fleca, botigues i d'altres objectes de primera necessitat. També estaven organitzats ètnicament, els musulmans agrupats en uns barris i els jueus en d'altres perquè cada grup pogués practicar i celebrar els seus propis creences culturals.
- **Xarxa de carrers:** La connexió entre aquests barris el lloc centrals és una xarxa de carrers estrets i sinuosos que comptava amb carrers públics, semiprivats i privats i carrerons sense sortida (*adarves*).
- **Muralla i exteriors:** Una muralla ben defensada envolta la ciutat amb diverses portes. A l'exterior, s'hi trobaven els cementiris (musulmans i jueus), un mercat setmanal just a la porta principal, on tenien lloc la majoria de *suqs* d'animals, a més de jardins i camps privats. Actualment, la ciutat ha crescut i ocupa gran part de l'exterior.

Mapa de la Medina de Xauen

4. Bibliografia

- Gómez, C. S. (s.f.). *Plano Guía de Xauen*. Escuela de Estudios Árabes C.S.I.C.
- Mecca, S., Dipasquale, L., Rovero, L., Toniatti, U., & Volpi, V. (2009). *Chefchaouen: Architettura e cultura costruttiva*. Edizioni ETS.
- Rose, J. F. (2016). *La ciudad bien temperada*. Barcelona: Antoni Bosch Editor.
- Saoud, R. (2002). *Introduction to the Islamic City*. Foundation for Science Technology and Civilisation.

XAUEN VISTA PELS VIATGERS

< > 38

39 < >

XAUEN VISTA PELS VIATGERS

“Aquest turó és el més agradable dels que hi ha a l'Àfrica, on existeix una petita ciutat plena d'artesans i mercaders, on és la residència del senyor de molts monts, que va ser rebel al rei de Fes i que va començar a civilitzar aquesta regió. Era anomenat Sidi Aali Berrasid, que també va fer contínua guerra contra els portuguesos.

Els habitants d'aquesta ciutat i dels pobles que hi ha per aquest turó no paguen a l'esmentat senyor cap tribut perquè, en la seva majoria, són els seus soldats de peu i a cavall.”

Descripció general de l'Àfrica i de les coses peregrines que allí hi ha (1550)

**LLEÓ
L'AFRICÀ**

Lleó l'Àfricà, o Al Hasan ibn Muhammad a-Wazzan, va néixer cap a l'any 1486 a Granada, en un moment on l'Emirat començava a veure el seu final a Espanya perquè els Reis Catòlics s'acostaven cada cop més a la ciutat nazarí. L'any 1492 la seva família va exiliar-se a Fes, governada aleshores per la dinastia wattàssida.

Hasan va realitzar els seus estudis a la Madrasa de Qarawiyyin (actual Universitat de Karaouine). Aquí, va rebre el títol d'alfaqú i va ser escollit per unir-se al cos diplomàtic del sultà Muhammad al-Burtuqali, moment en que va tenir l'oportunitat de viatjar a diverses ciutats i regions africanes i d'Occident, com Babilònia, Constantinoble, Pèrsia o Armènia. De fet, l'any 1505 es va convertir en el primer europeu en entrar a Tombouctou.

Els constants viatges li van jugar una mala passada, i el 1518 va ser capturat pel corsari espanyol Pedro de

Cabrera, vora Creta. Hasan, ja anomenat ambaixador del rei de Fes, va ser portat a Roma i, concretament, empresonat al castell de Sant'Angelo. No obstant, a causa dels seus coneixements culturals i sobre els imperis de l'Àfrica del Nord, van decidir portar-lo davant del Papa Lleó X a fi que ajudés a la intel·ligència italiana a fer front el possible atac otomà contra Sicília.

Gràcies a la seva col·laboració amb els italians, l'any 1520 va ser alliberat i batejat amb el nom de "Lleó l'Àfricà". Va viatjar per Itàlia fins el 1526, quan quedà sota la protecció del Papa Climent VII a Roma, on acabà la seva gran obra: "Della descrittione Dell'Africa et delle cose notabli che ivi sono".

A partir de l'any 1527 es perd el rastre de Lleó l'Àfricà i la seva vida finalitza en un complet misteri.

“Hi ha al voltant de la ciutat diverses fonts amb les quals es reguen els camps, que resulten en abundància de blat, civada, cànem i lli. També hi ha moltes hortes amb fruiters i hortalisses, així com diversos ramats. Tenen més de 5.000 combatents, incloent diversos arcabussers i ballesters, i alguna companyia de cavalleria, a més dels 300 cavalls de la guarnició.”

Descripció general d'Àfrica (1573-1599)

**LUIS DE MÁRMOL
CARVAJAL**

Nascut a Granada l'any 1524, Luís de Mármol Carvajal va ser un viatger, militar i historiador que va basar gran part de la seva obra en el Nord d'Àfrica i, en concret, a la revolta dels moriscos de finals del segle XVI, esdeveniment del qual va extreure nombroses referències testimonials.

La seva relació amb l'Àfrica s'inicia el 1535 amb la seva participació a la campanya africana de Carles V. Precisament en una de les expedicions dirigides pel monarca, de Mármol va patir el captiveri en terres musulmanes durant més de set anys, fet que reflecteix el mateix autor a la sèrie de volums que formen la seva gran obra "Descripción general de Àfrica" (1573-1599).

Al recuperar la seva llibertat va decidir, entre el 1546 i el 1550, recórrer diversos dels territoris que formaven l'Imperi Otomà, acostant-se així a la cultura, societat i llengua àrabs.

A partir de la segona meitat de segle, però, va viatjar a Itàlia per formar part del Exèrcits Imperials, servint a Joan d'Àustria (i a partir de l'any 1570 a Lluís de Requesens) durant la guerra contra els moriscos, que va estendre's del 1568 al 1571.

L'any 1580 formava part del Bisbat de Màlaga com a executor, moment en el que va finalitzar el seu manuscrit "Historia de la rebelión y castigo de los moriscos del Reino de Granada".

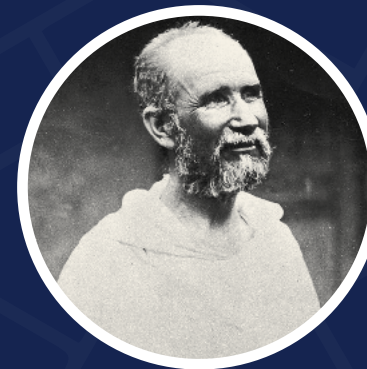
Es creu que va morir l'any 1600 a Màlaga.

“Eren les sis del matí quan arribava; a aquella hora, els primers raigs del sol, deixant encara a l'ombra les masses fosques dels alts cims que dominava la ciutat, dauraven tot just les puntes dels minarets; l'aspecte era d'una bellesa irreal. Amb la seva vella torrassa d'aire feudal, les seves cases cobertes de teules, els seus rierols que serpentejen per tot arreu, hom podria haver-se cregut ser més bé davant un plàcid burg de la riba del Rin, que davant d'una de les ciutats més fanàtiques del Rif”.

Reconnaissance au Maroc: 1883-1884 (1888)

**CHARLES
DE FOCAULD**

Charles de Foucauld va néixer a Estrasburg l'any 1858 i morí a Tamarasset, Argèlia, el 1916.

La seva família formava part de l'aristocràcia i ja de petit va rebre una educació distingida. Va ingressar a l'Escola Militar de Saint Cyr l'any 1878 des d'on, al acabar els seus estudis com a subtenent, va partir a l'Àfrica. Però després dels fets de la Guerra de l'Argel (1882), va demanar permís per viatjar al Sud i explorar els pobles africans que, en ser-li denegat, el va dur a demanar la llicència absoluta de l'exèrcit.

Tenint en compte el seu anterior fracàs d'entrar al Marroc penetrant per la regió del Rif, va voler tornar-ho a provar, però aquesta vegada disfressant-se de mercader jueu. Així, va aconseguir entrar a Tetuan i a Xauen, per arribar després a Fes i prosseguir el seu camí. Òbviament, d'aquest viatge va obtenir un excel·lent nombre de dades referides al territori africà, tant geogràfiques com socials.

Foucauld va tornar a Europa, a París, i es va convertir al cristianisme el 1886. Dos anys més tard publicà "Reconnaissance au Maroc" (1883-1884), fruit del recull d'informació a l'Àfrica i obra amb la que va ser mereixedor de la Medalla d'Or de la *Société de la Géographie*.

L'any 1901, però, va ser reconegut com a sacerdot i va decidir tornar al Marroc, a Benni-Abbés, on va dur una vida senzilla, aconseguint edificar una ermita i una capella.

El 1905 va desplaçar-se a Tamanrasset, on es va dedicar a l'estudi i a la pràctica caritativa amb els habitants nòmades d'origen *tuareg*, convertint-se en una figura religiosa molt important dins del territori.

El viatger d'Estrasburg va morir durant la I Guerra Mundial, assassinat per saquejadors de l'Ordre Sanusi a Tamanrasset. El 1927 va iniciar-se la seva beatificació, que finalment es va produir el 2005.

“El color blau és el que domina a la localitat marroquí de Xauen”.

Morocco That Was (1921)

**WALTER
BURTON HARRIS**

Walter Burton Harris va néixer el 29 d'agost de 1866 a Londres i es va dedicar al periodisme, a l'escriptura i, sobretot, a viatjar.

Estudiant de Cambridge, als 18 anys ja havia viatjat a diversos països del món i un any més tard va decidir instal·lar-se a Tànger, atès que va haver de viatjar a la ciutat marroquí per una missió diplomàtica britànica. Així doncs, i gràcies a una assignació econòmica personal i a l'estipendi de *The Times*, on treballava des de 1887, va iniciar a rodejar-se de la reialesa i dels polítics més importants d'aleshores.

En relació a la seva feina periodística, Harris va mostrar obertament la seva disconformitat amb la gestió del Protectorat espanyol al Marroc, a més d'expressar el contrari de la gestió francesa. De fet, per part de França va rebre la *Légion d'Honneur* i el títol de *Comandant del Oïussam Alaouite del Marroc*.

Va ser considerat un intermediari per molts dels països presents al país nord-africà a causa dels seus nombrosos contactes i la seva rellevància pels mitjans de comunicació.

La seva carrera i les seves obres, com "A Journey through the Yemen", van estar totalment marcades per la seva experiència vital al Marroc.

Walter Harris va morir el dia 4 d'abril de 1933 després de patir un vessament cerebral quan es trobava fent un viatge pel Mediterrani.

“Els carrers de Xauen, estrets, empinats i sinuosos, eren un laberint. Al principi de la nostra ocupació no era estrany que un soldat espanyol fos travessat per una gumi sense que se sàpigues d'on havia sorgit el cop. El barri hebreu era una fortalesa tancada per reixes de ferro que es van obrir de bat a bat per primera vegada en centúries quan els espanyols van ocupar la ciutat. Dins -parets amples, portes estretes, troneres per finestres-, encara s’hi parlava espanyol, un espanyol arcaic del segle XVI. I alguns jueus encara escrivien aquest castellà ronyós en lletres antiquades.”

“Em vaig enamorar de Xauen. Els carrers quiets a l’ombra en les que ressona l’eco dels rucs; el muetzí salmodiant la pregària al punt més alt del minaret; les dones tapades i embolicades en l’amplitud de les blanques teles que no deixen res viu en les seves robes fantasmals, més que l’espurna dels seus ulls; els moros de la muntanya, espellifats en els seus parracs o resplendents en les seves gel·labes de llana blanca com la llet, però sempre altius.”

La forja de un rebelde: La ruta (1959)

**ARTURO
BAREA**

Arturo Barea (1897-1957) nascut a Badajoz en el si d'una família humil, va començar a treballar a una bijuteria amb tretze anys i poc després al *Banc Crédit Lyonnais*, com a missatger i sense sou. Però la seva feina ràpidament va ser reconeguda i va aconseguir ascendir a oficinista.

Les seves aptituds laborals el van portar a ser propietari d'una botiga de joguines amb només vint anys, però l'any 1920 va ser cridat a files i enviat a la Guerra del Marroc. Aquest conflicte el va incitar a escriure la seva gran trilogia titulada "La forja de un rebelde", publicada a l'Anglaterra entre el 1941 i el 1946.

Arribada la II República espanyola (1931-1939), va incorporar-se a la vida sindical, entrant a formar part de l'UGT, i el 1938 va es casar amb la periodista austríaca Ilse Kulcsar, encarregada de traduir les seves obres a l'anglès.

La Guerra Civil (1936-1939) va produir que Barea s'exiliés a Anglaterra, on va continuar escrivint, a més de treballar a la ràdio de la BBC realitzant més de 900 al·locucions sota el pseudònim de *Juan de Castilla*.

Barea va morir a Faringdon, un poble del comtat d'Oxford, l'any 1957.

“... I de seguida es torna a pujar de nou rodejant el Yebel Kalaa fins que, en donar la volta a aquest turó, en una espècie d’amfiteatre que formen entre ell i el Yebel Maggo, i vora a 550 metres d’alçada, es dona vista a Xauen, la ciutat que tants exploradors del Magreb van voler visitar sense aconseguir-ho”.

“La fertilitat dels seus horts, plens de figueres, magraners, castanyers i garrofers, és tan celebrada al país com els productes dels seus nombrosos telers; vint-i-un molins de farina i tretze d’oli que funcionen moguts per l’aigua que baixa, abundantíssima, de la immediata muntanya”.

“Se la va anomenar durant algun temps pels viatgers i cronistes “Xauen, la misteriosa” perquè el fet d’estar terminantment vetada la seva entrada als cristians feia somniar dins ella bel·leses no descrites, racons atractius molt superiors als que es poden trobar a Tetuan”.

Magreb-el-Aksa: Recuerdos de cuatro viajes por Yebala y por el Rif (1924)

**ÁNGEL CABRERA
LATORRE**

Ángel Cabrera Latorre va néixer a Madrid l'any 1879 i va morir a La Plata al 1960. Treballà, gran part de a seva vida, com a naturalista, mastozoòleg i paleomastozoòleg.

Fill del fundador de l'Església Reformada Espanyola, Cabrera va publicar el seu primer treball científic amb disset anys, edat a la que també va ser admès com a soci a la *Sociedad Española de Historia Natural*. També va col·laborar, a partir del 1902, amb el *Museo Nacional de Ciencias de Madrid* realitzant diversos viatges per estudiar els mamífers de la fauna espanyola, marroquí i de la Guinea espanyola.

L'any 1913 va fer la primera expedició al Yebala, i a partir de l'any 1919, els seus viatges a l'Àfrica van ser més nombrosos, realitzant quatre grans expedicions que va plasmar a la seva obra "Magreb-el-Aksa".

L'any 1925 va decidir anar a viure a l'Argentina per fer-se càrrec de la direcció del *Departamento de Paleontología del Museo de La Plata*.

Va dedicar tota la seva vida a l'estudi zoològic i anatòmic dels mamífers de tot el Món arribant a formar part, com a membre d'honor, de la *American Society of Mammology dels Estats Units*.

“Xauen sembla en la quietud de la tarda un d’aquells pobles andalusos de les muntanyes, on la llum es calma i es queda dormida al peu dels portals...”.

“Ascendim pels carrers de Xauen, entre les cases entreobertes i les botigues dels vells artesans que pengen els cuirs i els bronzes junt al llindar.

Ens creuem amb nois eixerits, ancians absorts, gossos indolents. Totes les cases llueixen un blanc impecable sobre el que es dibuixen els porticons i portes d’un viu celeste”.

“Des de l’alcassaba de Xauen, mentres hom camina entre els massissos i els estanys, es veu un cel blau intens i la llunyania grisa i verda de les muntanyes”.

Del Rif al Yebala: Viaje al sueño y la pesadilla de Marruecos (2001)

**LORENZO MANUEL
SILVA AMADOR**

Lorenzo Manuel Silva Amador va néixer a Madrid l'any 1966. Va estudiar Dret i va exercir com advocat a l'empresa *Unión Fenosa* durant deu anys, combinant la feina amb l'escriptura. De fet, va guanyar el *Premio Nadal* l'any 2000 amb "El alquimista impaciente", també va guanyar el *Premi Planeta*, l'any 2012 amb "La marca del meridiano".

A més d'escriure novel·les i relats, Silva també ha escrit nombrosos diaris de viatges, com "Viajes escritos y escritos viajeros" (2000) o "Del Rif al Yebala: Viaje al sueño y la pesadilla de Marruecos" (2001).

“Gent senzilla, un mercat preciós, mules i ases en lloc d’automòbils, menjar tradicional marroquí, casetes blanques i blaves, carrers empinats, nens demanant caramels, ancians amb gel·laba i babutxes fumant kifi... Un paisatge completament inesperat per la seva verdor, crides a la mesquita cada tres hores, camperoles amb el vestit de la regió venent formatge fresc a la plaça, botiguetes curulles d’artesanía tradicional, mantes de colors, teteres de coure, bosses de pell de cabra, plats, mirallets, ceràmica...”.

El largo camino africano (2001)

**ROGER
MIMÓ**

Nascut a Sabadell l'any 1962, Roger Mimó va mostrar des de ben petit la seva afició al periodisme publicant diversos exemplars als centres escolars on estudiava. De fet, ja a l'Institut, Mimó va aconseguir publicar les seves primeres cròniques; primer a la revista “Bombolla” i després a “Lletrot”.

L'any 1981 i com no podia ser d'una altra manera, va iniciar els seus estudis a la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Aficionat a l'alta muntanya, va ser en una expedició al Jebel Toubkal (1984) on va intuir que la seva vida estaria lligada al Marroc. I així va ser; ja que va decidir aventurar-se a recórrer gran part del territori africà, escrivint les seves experiències i analitzant el món àrab amb una gran precisió.

Va desenvolupar diversos projectes vinculats al Marroc, tant culturals, com socials, arquitectònics o turístics. Destaquen algunes de les seves obres, com “El largo camino africano” (2001) o la guia de muntanya “Grandes destinos: Marruecos” (2003). A més, ja el 2009, l'editorial Piolet li va publicar un mapa cultural de la “Ruta de las Mil Casbas”.

Actualment la seva vida segueix lligada al Marroc.

“A Xauen la vida bullia al voltant de les fonts: sempre hi havia dones que omplien galledes i gerres; els nens jugaven i es mullaven d'aigua, i les persones tenien el costum de parar-se i refrescar-se”.

La aventura de Saíd (1995)

**JOSEP
LORMAN**

Josep Lorman, nascut a Barcelona l'any 1948, va créixer al barri del Poble-sec. El seu interès per la lectura va despertar ben aviat i el va acompanyar des de la infància.

Va iniciar els seus estudis universitaris a la Facultat de Ciències Econòmiques, tot i que finalment va decidir estudiar a la Facultat de Filosofia i Lletres, i es va llicenciar en Geografia l'any 1974, al mateix temps que aprenia tècniques cinematogràfiques.

Durant aquesta etapa va publicar el llibre "El cofre del negrer". A partir d'aleshores va iniciar una trajectòria professional que va girar al voltant de l'audiovisual, l'escriptura i la divulgació de la geografia.

Lorman va guanyar els premis Joaquim Ruyra els anys 1995 i 1997 amb els llibres "El galió de les illes Cíes" i "El malefici dels Da", respectivament.

CATALANS A XAUEN

Els catalans som gent inquieta, activa, emprenedora i viatgera. Al llarg de la història i per tot l'ample del món, podem trobar persones de Catalunya que en algun moment de la seva vida han viscut i, més tard, mort lluny de la seva terra natal.

El magnetisme de Xauen no ha passat mai desapercebut per a desenes, o fins i tot algun centenar, de catalans que en algun moment de la seva vida han viscut a la ciutat blava; tot deixant, molts d'ells, un llegat en la seva forma de vida i una empremta en les seves accions.

Xauen ha significat per a tots ells un indret immensament especial, una ciutat amb un magnetisme difícil d'explicar. La seva unió i vinculació amb la ciutat perdurà per sempre en les seves vides i fins i tot el record de Xauen romandrà en les seves descendències.

ENTRE EL COR I LA LLUNA

Eloisa Celaya Grech, infermera.
Va viure a Xauen del 1982 a 2012

Durant la setmana Santa de l'any 1979, vaig emprendre el camí cap al Marroc en un 2CV amb uns amics. La primera parada va ser a Xauen, on havia quedat amb un fotògraf amb qui vaig col·laborar cedint unes fotografies. El vam trobar, plovent a bots i barrals, i ja va començar tot. Ens va oferir te, sfenj i alguna calada: "L'àpat servit". Tot semblava surrealista, des dels riures fins als comentaris... un altre món al qual pertanyeria més endavant. Com em podia resistir a tants encants! Evidentment, vaig quedar meravellada: les llunes, les olors, els carrers, els gestos. Tot era com un déjà-vu que m'enamorava més a cada nova descoberta.

Vam continuar el viatge cap al sud dos dies més tard del previst, però aquesta era la ruta: fins Essaouira o Zagora, fent parada als assentaments que trobàvem. Assaboríem tot el que ens oferien, ens deixàvem endur i tastàvem totes les mels: res no era vulgar. Va ser una aventura amb 25 anys molt estimulant.

Anàvem baixant, però jo ja vaig quedar captivada pel nord. Vaig insistir en què, de pujada, tornéssim a passar per Xauen: no podia resistir-me'n, el meu cor m'hi duia. I així ho vam fer. La tornada a Barcelona era imminent i m'hi esperaven la feina, els estudis... Jo estava a mitjans de carrera. Era inevitable tornar a la ciutat comtal, però havia de tornar un cop més a Xauen, a la "Santa Misteriosa" Xauen. Al 1980 i amb els meus objectius acadèmics assolits, què em lligava a Barcelona? què, un cop ja estava embruixada per la ciutat blava? Jo ja havia tingut el meu fill però no era

cap impediment per començar una nova aventura, en pau i a la natura. En aquest segon viatge, ja ho tenia molt més clar: "sense cap mena de dubte, vull viure aquí". En aquest moment, un ginecòleg català també estava instal·lat a Xauen. Era un xic especial: venia d'haver passar força temps a l'Àfrica profunda... un altre "boig com jo" que es passejava pels mons menys tradicionals. Em va semblar una persona perfecta per preguntar-li sobre la situació a la ciutat per als nous: en cas de poder, quines possibilitats tenia jo d'aconseguir una feina adequada amb la meva formació? Em va anar com anell al dit: la seva dona havia d'ocupar una plaça d'infermera i assistent partera en un dispensari local però, ateses les restriccions i els tabús en aquella època envers la dona, es va acabant fent enrere. Allà no podia ni volia viure, era un món masculista.

D'aquesta forma, jo vaig ocupar la vacant que així s'hagués quedat de no ser per mi. Tot va anar rodat, però vaig trigar gairebé dos anys en mobilitzar i acreditar la paperassa, els diplomes i la documentació general. En aquest lapse de temps, també vaig tenir el meu segon fill. Però de nou, no m'anava a fer enrere ser mare sola de dos fills, un de dos anys i l'altra de sis mesos... la bogeria occidental cap al Magreb estava servida! Molta gent em va oferir els seus consells, les seves opinions, els seus qualificatius i, fins i tot, sortides de to quan explicava la meva intenció als meus coneguts barcelonins; però què m'esperava a la ciutat comtal? Integrar-me per sempre? Doncs no... Era o ara o mai.

Finalment, l'1 d'agost de 1982, Dyane 6 i cap avall! Molt al sud i travessant la frontera... Allí volia estar. Vaig trigar vint dies en instal·lar-me, buscar una casa i gestionar la incorporació a la feina. Una assistent em va ajudar amb les tasques domèstiques i cuidava dels meus fills algunes estones. La meva mare també es va quedar amb els meus dos fills mentre jo m'ocupava de ficar-ho tot en marxa i, amb aquests vint dies i aquestes quatre mans extra, n'hi va haver prou.

Vaig començar a treballar al dispensari cap als voltants d'octubre sense saber àrab, però no tots els metges necessitem idiomes. Els gestos eren expressions molt clares i les paraules que repetien m'aclarien el que necessitaven o el que els havia passat. Així vaig aprendre les ràpides exclamacions, les indicacions de dolor i la seva llengua. Les nòmines trigaven en arribar, però la subsistència allà era fàcil: amb molt poc feies i amb l'hospitalitat de la gent, també. Cadascú aportava el que tenia. De totes formes, com el director de l'ambulatori es feia de rogar cada mes per entregar-me el sou, la situació era cada vegada més insostenible entre ell i jo.

Abans d'acabar el contracte de dos anys, les tensions van facilitar la meva decisió d'anar-me'n a compartir consulta amb un metge acabat d'arribar a la ciutat. Ell feia la seva feina i jo, les cures. Va anar molt bé, era una persona molt íntegra. Això em va permetre, més tard, obrir una consulta privada. A la meua consulta, sempre em va moure l'empatia i la voluntat d'ajudar a qui ho necessitava, sobretot havent treballat ja al dispensari local i coneixent el tracte que algunes dones rebien, sortint-ne enrojolades i amb mirades esquives, especialment quan hi acudien soles i per temes "femenins"...

Però també hi havia un element físic, d'esgotament...enfrontar-se amb els adversaris era habitual: els marits, els prejudicis, la ignorància i els tabús. Les limitacions eren diverses i els problemes també: embarassos no desitjats, extramatrimonials, durant l'adolescència o en solteria. Semblava l'Elena Francis: una espatlla per plorar, la seva confident... Simplement era una estrangera que complia el jurament hipocràtic. Res del que jo feia estava qüestionat, perquè em movia amb naturalitat, amb espontaneïtat i perquè era estrangera. Fumar, seure en un cafè

a petar d'homes o parlar amb ells en públic era “normal” en mi i des d'un inici havia estat així. Mai em vaig entremetre en les seves vides i sempre les vaig valorar i respectar.

En aquesta època, assistia parts al domicili, sempre amb un mínim de garanties mèdiques (sèrum fisiològic, calmants, etc.) i amb molt d'amor i empatia; condicions de les quals freturaven a l'hospital local. Em sentia com un far d'esperança per a les dones els marits de les quals les permetien acudir a mi. D'altres corrien el risc també... venien a veure'm d'amagades i després pagaven en espècies: cebes, pollastres, mel o RES. No m'importava amb tal de portar al món un nadó viu i sa i també protegir la salut de la mare!

Vaig assistir parts bessoners, de natges, de peu, expulsions tardanes de placenta... També complicacions diverses després de parts assistits per d'altres “parteres a domicili”. Així vaig fer un gran salt en la meua qualitat de vida i en la de les habitants de Xauen, fins que per casualitat un dia vaig anar al Consultat per fer un tràmit i em van proposar de presentar-me per una vacant a l'Hospital Espanyol de Tetuan, a 1h30 de Xauen (Hospital Militar Gómez Ulla).

Poc després, el 1983, em vaig casar amb un local i vaig tenir dos fills més amb ell. Era un bon pare pels meus fills i un bon guardaespatlles per mantenir a ratlla els moscardons; vivia tranquil·la. Ara bé, el sistema educatiu era el més complicat de fer-me entendre... Cada mestre escampava la seva merda amb els més vulnerables, els nens, i n'hi havia que perdien les formes. Jo ho duia molt malament: maltractaments, bufetades... Les meves queixes envers aquest sector que tan poc recolzava el benestar dels més petits no van servir de res. Si no t'agrada l'ensenyament a l'antiga, és el teu problema. I jo en vaig tenir molts, de problemes...

Del 1984 al 1989, vaig fer vida familiar a Xauen i vaig assistir per compte propi als naixements a domicili de les que em necessitaven... de dia, de nit... quan i on fos que arribés: als pobles, als petits assentaments, a cases solitàries. Tota la població i els voltants sabien de la meua existència, probablement, gràcies al boca a boca.

Al 1989, gràcies a un altre cop de sort, vaig poder tornar a l'Hospital Espanyol a través del Consolat. De l'Hospital Militar Gómez Ulla, en quedava només el nom: “Hospital Espanyol” i era on es practicaven les cirurgies generals. Els cirurgians intervenien i ja, i nosaltres ens havien de fer càrrec dels postoperatoris. Vaig aprendre moltíssim i vaig adquirir moltes responsabilitats, perquè la plantilla era la que era: només hi havia un metge resident. La majoria de pacients marroquins i els espanyols (que podien) feien el salt a la península si emmalaltien; era més segur. També hi havia i encara hi ha beneficència, ara bé només pels pacients geriàtrics i els ciutadans espanyols. Jo vaig estar quinze anys a cirurgia, al Pavelló Varela, fins que l'Hospital Clínic el va absorbir com a Maternitat. Tot un luxe per a Tetuan. Els assalariats del Ministeri com jo ens vam encarregar de reestructurar-nos i així vaig canviar de pavelló. Van canviar el director, les normes i les irregularitats.

El que havia de ser un somni i una realització personal i professional i el que jo considerava el meu hobby remunerat, es va acabar convertint en un suplici: assetjament laboral, incoherències, abusos, il·legalitats... Un desastre denunciable... cap ordre. El meu castell començava a ensorrar-se. Sola davant les lleis, no sabia què fer ni com actuar. Ja no gaudia i, desmotivada, no tenia cap sentit seguir. Vaig començar a aprimar-me i la meua salut se'n va ressentir. Enfront tant de caos, en tres quarts d'any em van atorgar la invalidesa. La meua sort, ara més que mai, penjava d'un fil.

AQUELLS MERAVELLOSOS ANYS

Xavier Barreda Cortiella, Cooperant
Va viure a Xauen del 1999 al 2013

Vaig conèixer Xauen, per primera vegada i a l'estiu de 1993, en un viatge en moto amb altres amics de Barcelona. L'enamorament amb la ciutat va ser immediat, fulminant, directe... Fins a dia d'avui mai ha passat que no baixi un o dos cops l'any a la ciutat on vaig viure de forma continuada del 1999 al 2013. L'amor cap a la ciutat blava, a dia d'avui, encara perdura.

El primer record que tinc de Xauen es l'olor a mantega *beldi*; un olor intens a mantega tradicional feta als petits pobles, anomenats *douars*, situats a les muntanyes properes. Des de bon matí, i fins el migdia, aquella olor s'apoderava de la medina i lentament la ciutat començava a despertar-se al ritme de grans esmorzars amb suc de taronja, tes, olives amb oli i ous ferrats.

Però Xauen, en aquell estiu de 1993, encara mantenia en els seus carres, i en gran part de la seva gent, les cicatrius de la misèria dels anys posteriors a la independència, on la fam va colpejar el país, en especial el Nord.

Els primers anys residint a Xauen van ser durs, a més d'intensos. Encara regnava Hassan II i l'Administració, aleshores, era un autèntic obstacle per a qualsevol projecte emprenedor d'un estranger.

La ciutat em va donar una gran lliçó de vida: agraïda quan vaig ser fort i cruel quan vaig ser dèbil.

En aquells meravellosos anys, volgués o no, sopava cada nit amb la família del Mohamed, el nen entremaliat que ens va fer de guia l'estiu del 1993. L'Abdul i Rahma, com a bons amfitrions musulmans, compartien amb mi el pa rodo de casa seva.

Cada nit, al tornar a casa meva, situada a l'exterior de la medina, sentia les fuetejades de la felicitat; representaven grans dosis d'adrenalina. Estava vivint a Marroc! Al "meu" Xauen... Ho havia aconseguit.

Els anys van anar passant i la ciutat va començar a lluir els seus encants al món, mes enllà de ser el refugi de fumadors de haixix i estrafolaris viatgers que freqüentaven la plaça Outha Hamn i les botigues de marroquineries. El turisme, amb les seves virtuts i els seus defectes, va començar a ser, cada cop més, un dels mitjança de subsistència de la ciutat.

Cinc anys després de començar a viure a Xauen el meu projecte professional, una petita agència de turisme rural i aventura, va anar desdibuixant-se. L'esgotament de fer de guia va donar peu a noves inquietuds.

L'any 2004 la conjuntura política a Catalunya i Espanya va causar que les aportacions econòmiques en cooperació internacional augmentessin considerablement. De fet, una fornada de joves cooperants, catalans i espanyols, va arribar a Xauen amb noves il·lusions i amb l'objectiu de revertir la situació econòmica del nord del Marroc. Jo, incondicionalment em vaig afegir aquesta causa i des d'aquells anys la meva relació amb la ciutat ha estat sempre vinculada al desenvolupament de la seva gent, en especial de la seva joventut.

A Xauen, com a molts altres indrets del món, la ciutat viu dividida en dos estrats socials antagònics, tot i que captius l'un de l'altre. Hi viu una gran majoria de població humil i noble d'esperit, abnegada davant la seva fatalitat i el seu destí i front unes minúscules elits econòmiques, socials i polítiques amb poc interès que, en aquella època, no buscaven tant en desenvolupar la ciutat, sinó les seves butxaques.

Però en aquesta dicotomia em vaig relacionar amb grups de joves intel·lectuals, artistes i poetes forjats a les universitats de Tetuan, Tànger o Rabat. Joves, majoritàriament homes, ja que la revolució feminista encara es pot considerar un tema pendent; amb pensament crític i esperit bohemí, carregats d'idees democratitzadores, joves que van aportar aire fresc a la ciutat i la van mostrar al Món. Joves que passats els anys, i en la seva majoria, van haver de migrar a ciutats properes o l'estranger.

I finalment aquell Xauen meravellós va despertar com una erupció volcànica, sense permís ni avís; era una qüestió de temps que la seva bellesa es mostrés a tothom. I com va despertar! Actualment Xauen, i si la situació post-Covid no ho canvia, viu dins una bombolla turística segurament desmesurada, possiblement angoixant. Com a moltes altres ciutats del planeta, on el turisme és el motor econòmic, caldrà trobar l'equilibri entre el que aporta i el que pren el turisme.

La ciutat haurà d'evitar la centrifugació de la seva medina i la pèrdua de la seva identitat i, per sobre de tot, caldrà que la riquesa generada pel propi turisme serveixi pel desenvolupament de la seva gent, el dels seus joves.

"Xauen és, actualment, una ciutat única en allò que pot oferir al Món: el llegat d'una ciutat andalusí tancada en si mateixa durant segles i que ara vola orgullosa i cofoia cap al seu propi desenvolupament".

XAUEN, LA DESCOBERTA DE L'ALTRE

Ivone Puig Artigas, Dra. en Antropologia Social i Cultural (UAB)
Va viure a Xauen del 2009 al 2013

Xauen va ser casa meva durant cinc anys, la seva gent em va adoptar i jo m'hi vaig sentir sincerament acollida. Hi he viscut, hi he fet recerca, hi he escrit ficció entre altres coses, però sobretot hi he fet amics valuosos que conservo com un tresor. Encara avui sento que sóc a casa quan hi torno i espero que aquest vincle mai deixarà de fer-se més i més fort.

I quan em pregunten el motiu de la meva fascinació per Xauen, sovint sintetitzo dient que hi he descobert la vida sense filtres, però que sobretot, hi he trobat “humanitat”. Se'm fa difícil explicar-ho a algú que no hi ha viscut. Potser el primer que atrapa de Xauen als forans, i més enllà de la bellesa de la vila, és l'atmosfera de tranquil·litat, de parsimònia, que s'hi respira, la sensació que el temps transcorre a un ritme diferent al del món d'on venim. El temps s'atura de sobte, i tot esdevé senzill tan bon punt abaixes la guàrdia. I la pau de la medina t'envaeix, i et sens a casa, com potser mai t'havies sentit. I així t'ho fan saber els xauniencs. D'un dia per l'altre, t'adones que has deixat de ser “barrani”, forana, i que has passat a ser membre de la comunitat. I l'atorgament de pertinença al grup és el més gran afalac que et pot brindar un poble que fins al moment no era el teu.

També la vida dins de la medina resulta una experiència catàrtica i addictiva. Immersa en un espai atemporal, t'adones que el temps esdevé elàstic i prens consciència de la importància de la rutina i de la interacció social diària. Els codis culturals van fent-se visibles, a poc a poc, i reconeixes maneres de funcionar alternatives. No cal jutjar si són millors o pitjors, són diverses i, sense cap mena de dubte, són les òptimes pel moment i pel lloc en qüestió. Com la importància que prenen el procés i el camí cap a l'assoliment de qualsevol objectiu, per damunt d'aquest mateix. I aquest és un tret molt distintiu del poble xaunienc. Tot s'allarga, tot s'ajorna a Xauen. Però, lluny de ser

un greuge, sembla com si per als seus habitants resultés una forma acordada d'estirar el gaudi de la feina, de la gestió, de la negociació i de la interacció entre les persones que suposa aquest perllongament. No negaré que l'adaptació del forà cap a aquesta manera de fer en la feina pot arribar a desesperar força. Però, de tot se n'aprèn i tot aprenentatge és enriquiment.

“El procés d'integració i d'acomodació a la societat xaunienca comporta, com no podria ser d'altra manera, els seus alts i baixos”.

El desgast de l'aprenentatge dels nous codis, no ho puc negar, suposa un esforç considerable i molta paciència, tant per part del nouvingut com dels amfitrions, però aquest esforç és molt aviat recompensat. I una vegada creada la xarxa d'amistats i família adoptiva, aquesta esdevé incondicional.

Puc dir que la meva vida a Xauen ha sigut una de les millors experiències de la meva vida. Una vivència extremadament bonica i transformadora. Fins aquell punt irreversible del qual ja no hi ha retorn. És inqüestionable que sense Xauen jo no seria qui sóc avui.

I com que les relacions són sempre bidireccionals, Xauen forma part de tots aquells que hi hem viscut, en la mateixa mesura que nosaltres hem esdevingut part de Xauen.

Sobre els autors:

Xavier Barreda Cortiella

Neix a la Vil·la de Sants de Barcelona el 1972. Va cursar estudis bàsics d'auxiliar de clínica i salvament-socorrisme. El 1993 va iniciar viatges pel món àrab i es va establir a Marroc el 1999 on va treballar de guia de muntanya. Va publicar el 2003 una guia de muntanya per l'editorial Barrabes, *Marruecos Grandes destinos*. Va col·laborar en diferents revistes de muntanya i amb un programa sobre Marroc en el Temps d'Aventura de TV3. El 2004 va cofundar l'ONGD Alkaria de la que actualment es el seu president desenvolupant projectes de cooperació a l'Àfrica i Llatinoamèrica.

Ricard Navarro Àvila

Nascut l'any 1990, va viure a Sant Feliu de Llobregat fins l'any 2016 i actualment resideix al barri de Sants. Va estudiar Història i va realitzar el Màster en Comunicació Cultural de la Universitat de Barcelona.

Apassionat de l'Edat Mitjana, el món àrab, la música i els animals, ha realitzat tasques de documentació a l'Arxiu de Santa Maria del Mar i col·labora, des de l'any 2020, amb l'ONGD Alkaria.

Victoria Tous Monedero

Nascuda l'any 1990 a l'illa de Mallorca, va viure allà fins al 2007, quan es va traslladar a Barcelona per iniciar els estudis d'arquitectura a la ETSAB. Apassionada de l'arquitectura tradicional i de la bioconstrucció, des de 2015 participa en projectes d'arquitectura i cooperació en Barcelona i arreu del món amb l'associació Base-A i la ONGD Alkaria.

Actualment resideix al barri de Poble Sec i treballa com a arquitecta i directora de l'associació d'arquitectura social i solidària Oasiurbà.

شفشاون

